

“YAVUZ” VE BUNUNLA İLGİLİ BAZI KELİMELERİMİZİN ARAP DİLİNE GEÇMİŞ ŞEKİLLERİ

NAİM HAZİM ONAT

Türk dil bölümüne bağlı köklerle yine bu dil bölümünün özel gramer kurallarına göre türemiş kelimelerinin tasrifileşmiş bir şeklini andıran Arap diline, eski kelimelerimizden *yavuz* sözumüz de türlü söylenişleriyle girmiştir.

Arap diline geçmiş şekillerini incelemeden önce bu kelitemizle onun bir takım kökdeşlerinin gerek ses, gerek anlam bakımından dilimizde uğradıkları çeşitli değişmeler üzerinde biraz durmak istiyoruz. Bunlardan *yavuz* kelimesine türlü diyelekler ve ağızlarda aşağıdaki şekillerde rastlamaktayız :

I. *Yabız* “fena, zayıf, kötü durumda, perişan, zavallı”. “Biz az ertimiz, yabız ertimiz = biz az idik, zayıf kötü durumda idik”, “İçre aşsız, taşra tonsuz yabız, yablak = karnı aç, sırtı çıplak, perişan, korkak” (Or.), “kötü, fena” (Uyg. V. G., Rad.), “zayıf kötü” (Der. Der.), “iyri, yassı burunlu” (Kamus-ül-Ervam), *yabuz* “boynuzunun biri kırık dombay” (A. Der.), *yabuç* “boynuzları yatık, eğri (hayvan)”, “ayakları dışarıya eğri (insan, hayvan), şekilce gayr-i mütenazır olan” (Der. Der.), *yabıs* “alçak (boyda, büyüklükte)” (Alt. V. B. Ver, Rad.)” [Bu kelimededen gelen *yabızak*: alçak boylu, bodur kalmış, *yapsar*: namussuz, alçak, hasis, şerir, yaramaz, pek zayıf anlamlarındadır].

yapaz “boynuzları eğri ve yatık (öküz, manda)”, kalın, bodur (ağaç)” (Der. Der.), “yatık, yassı” (A. Der.)¹

Yavız “kötü” (Muh. Uyg. Caf.), “alçak” (Bar. Rad.), “iyi, güzel” (Der. Der.), *yavuz* “fena, kötü-sert, katı-güçlü, kuvvetli, az-

¹ Keresteciyan, Etimoloji Sözlüğünde *yobaz* kelimesiyle *yavuz* arasında da bir benzerlik bulunduğunu kaydeder (s. 77). Bunun gibi yaratılıştaki bir eksiklik veya bir uygunsuzluk anlatan yukarıdaki *yabuz*, *yabuç*, *yavuç*, *yapaz* ve benzerlerini de biz *yabız*, *yabıs*, *yavuz* ve *yawaz* gibi söylenişlerin değişmiş şekilleri sanıyoruz. Altayca *yabıs* “alçak” kelimesinin aynı anlamda Matırcadaki *yamış* şekli de (Ver.) yine böyledir.

gın" (Tan. Tar.), "şer" (eski Kuran tercümeleeri, tuh.), "iyi, güzel-sert, şedit-halim, uysal, yavaş, yumuşak huylu-hamarat" (Der. Der.), "vahşi, yaban" (İd.), "alâ, pakize, güzel, müstesna" (Çağ. Ş. S.), *yavuç* "boynuzları arkaya eğri (hayvan)" (Der. Der.).

Yavuz (يَفْز) "her şeyin kötüsü" (D. III, S), "miskin, zavallı, düşkün" (D. I, 94, 210, III, 3), *yavız, yawaz* "kötü" (v.g.), *yavız* "alçak" (Kaz. Rad.).

Ya'uz "alçak" (Kom. Rad.), "kötü yavuz" (Aybet-ül-Hakayık LXXII), *yaus* "alçak" (Bar. Rad.), *yauş* "hırçın, düşman" (Tur. Çağ. Rad.).

II. *Cabız, capıs* "alçak, kısa boylu" (Kır. Yud.), *çabis* (Ur. Kat.), *cawız* "yavuz, yaman, müthiş" (Kaz. Rad.).

III. *sous* "hiddetlilik, yavuzluk, dehşet, terslik, aksilik" (Yak.) [Pekarskiy sözlüğünde bu kelime: kindar, kavgacı, titiz anlamında Türkçe *yauş* ile karşılaştırılmaktadır. Yine Yakutçada *sabis-in-* "surat asmak" ve bununla kökdeş olup kazanca: zayıf, bitkin anlamındaki *yabik* ile karşılaştırılan *sabıkı* "bitkin" kelimesi de burada gözönünde tutulmaya değer].

IV. d'abın (d'abın, yabın) "değersiz, mahlûk, hiç alçak" (Yak.) [Yakutçada *cabın* şeklinde de söylenen bu kelime de Pekarskiy sözlüğünde eski Türkçe *yabız* ile karşılaştırılır¹, Krş. *cabı*² "sert hareket, kötü durum, aşırı kızgınlık, her türlü kötülük, *cabıl* "kısır, yabanileşmiş (hayvan)", *cabağan* "kötünün kötüsü" (Yak.).]

Yukarıda türlü diyelek ve ağızlarda başka başka söylenişlerde gördüğümüz *yavuz* kelimesinin kullanıldığı çeşitli anlamlar başlıca üç noktada toplanabilir:

¹ W. Bang, aşağıda görülecek izahına eklediği bir notunda *yabız* sözünün Yakutçada, mücerret olarak kalmış bulunan *sıs* "kir, pislik, çörçöp, döküntü, ufak tefek" kelimesiyle temsil edilmiş olması ihtimalini kaydederek bunu: *mas sıs-a* "ağaç talaşı, yonga" yani "ağacın, kerestenin, odunun kötüsü, döküntüsü" sözleriyle izah etmektedir.

Pekarskiy sözlüğünde, yukarıdaki kelimelerde olduğu gibi, böyle bir karşılaştırma ve yaklaştırma yapılmamıştır. Yazımızın s. . . . deki notuna da bakınız.

² *Cabın, d'ab:n* gibi *cabı, (d'abı)* kelimelerinin Yakutçada *yabın, yabı* gibi söylendiklerine de işaret edilmiştir. Bu fonemler için Bk. Yakut Dili Sözlüğü, önsöz kısmı. Türk Dil Kurumu basımı (s. 12).

1 — sert, katı = güçlü, kuvvetli, azgın, hırçın, düşman, şerir, aksi, müthiş, vahşi.

2 — kötü = zayıf, bitkin, perişan, muhtaç, alçak, bodur, yatık, yassı, gelişmemiş, değersiz, hasis, vücut ve şekilce bozuk, uygunsuz.

3 — iyi = pek güzel, yavaş, yumuşak huylu, müstesna, hamarat, elinden her iş gelir.

Bu kadar çeşitli anlamlarda kullanılan bu değişik kelimelerin birleşik kaynak ve anlamı acaba nedir ?

Dilde kullanılan kelimelerin en eski söyleniş ve anlamlarını bulabilmek hiç de kolay değildir. Kelimeler sesçe türlü değişiklikler gösterdiği gibi ifade ettikleri anlamca da bir takım kaymalar ve atlamalara uğrıyarak aslında aynı şeyler oldukları halde fonetik ve semantik bakımdan birbirinden büsbütün ayrı sanılacak kadar çeşitlenir, başkalaşırlar, bunların bazı da polarite yoluyla birbirinin tam tersi denecek anlamlarda kullanıldıkları da olur.

İşte burada incelemek istediğimiz *yavuz* kelimesi de bunlardan biridir ki hem sert, hem yumuşak, hem iyi, hem kötü... gibi birbirine karşıt anlamlara gelmektedir.

Yavuz kelimesinin bildiğimiz en eski söylenişi Orhon yazıtlarında, yukarıda gösterdiğimiz üzere, *yabız* şeklindedir ki yine bu yazıtlarda aynı kelime yerinde ve anlamında *yablak* sözü de kullanılmıştır. Her ikisinin de *yab- köküne bağlı kelimeler olduğu anlaşılır.

W. Bang *yablak* kelimesini incelerken şunları söyler: “Ben bunu *yabila-’dan çıkarıyorum. Bu da *yab-’dan gelen *yabi’nin bir gerondium’udur. Bu fiilden Gök Türkçe ve başkalarında *yabız* “kötü” kelimesi -z teşkil ekiyle meydana getirilmiştir. *yaban > Doğu Türkçesi ve başkalarında *yaman*, Koybalcada *d’abal* da böyledir”¹.

Bizim de aynı kelimeler gibi *yavan* sözumüzün de birleşik kaynağı olarak gördüğümüz *yab- (*yav-, *yam-) kökünün aslî anlamını araştırırken öbür kelimeleri de bir gözden geçirelim :

Yaban, yaman, yavan, yablak kelimeleri :

1 — *Yaban* kelimesinin Divan’da yer’e sıfat olarak genzel ñ ile *yabañ yir* “yürünmesi güç kumluk (yer)” söylenişinde (III. 275), Başka kaynaklarda da ses ve anlam değişmeleriyle aşağıdaki şekillerde görüyoruz :

¹ MANICHAISCHE HYMNEN. MUSÉON, XXXVIII. 1928, s.35.

Yaban “kır, sahra” (Muh. s. 177.), “kır, yat, yabancı, yavan, bayat” (Çağ. Ş. S.), “çöl, step” (Tüm. Rad.), “dışarı, yabancı, kır” (Tan. Tar.), “dışarı, kır, uzak yer, gurbet” (Der. Der.), “gurbet” (A. Der.), *yapan* “çöl” (Kaz. Rad).

Caþan “vahşi, yaban, barbar, çöl” (Kır. Yud).

Cabin “gurbet, mechul uzaklık-alçak, rezil” (Yak.) [Krş. *cabağan* “kötünün kötüsü” (Yak.)].

2 — *Yaman* “kötü (her şeyin kötüsü)” [*yaman ig* “miskinlik hastalığı” (D. III. 22), *yaman* “vahşi, yabanî” (Tuh.), “şer” (id.), “fena, şerir, hasis-fenalık, belâ, uğursuzluk, kötü alışkanlık” (Ver.), “fena, zayıf, işe yaramıyan ayıplı, kabahatli” (Kom. Rad.) [*yamanzi-* “fenalaşmak (Tel. Rad.), “yavan, yağsız, etsiz (yemek)” (Tel. Rad.), “pek, çok” [*yaman çiper* “çok güzel”] (Kaz. Rad.), “kötü, habis, muzır, musallat, fena” (Çağ. Ş. S.), “kötü korkunç” (Uyg. Caf.), “cesur, kuvvetli, becerikli, iş bilir, kurnaz” (Der. Der.), “kötülük, fenalık, musibet, fena” (Tan. Tar.)].

Caman “yaman, fena, kötü, berbat, bozuk-avam, fakir-çocuk-pek, gayet” [*caman cakşı* “pek iyi”] (Kır. Yud.) “yaman” (Kaz. Rad.).

Naman “kötü, şerir, fena-sert, felâket, ayıp, kusur” (Sag. Rad., Ver.).

3 — *Yavan* “kuru (ekmek), yağsız, tatsız (yemek), yersiz, anlamsız (söz)” (Anadolu), “meccanen, bedava” [yavana alıpsız, yavana verin.] (Meta İncili tercümesi. 10-18), “çirkin” (GAZİANTEP AĞZI), “köylü” (Sag. Rad.).

4 — *Yablak* “kötü, âdi, kıymetsiz, korkak” (Or.) [Orhon yazıtlarında *yavuz* yerinde, bazı da birlikte kullanılan bu kelimededen yerlerine göre çıkarılacak başlıca anlamlarıyla.], “pek, çok, kuvvetli-tuhaf, tansık” (Rad.), “kötü-pek, çok-düşmanlık” [= *yawlak, yawlağ*] (Uyg. V. g.), “çıplak” (İd. s. 191), “korkak” (Der. Der.), *yavlak* “halvet, تنها” (Tuh.), “düşmanı çok yer-acip, garip, hengâme” (Çağ. Ş. S.), “pek, çok, gayet” (Tan. Tar.), “uğursuz” (A. Der.), “uğursuz-garip, acaip, tuhaf” (Der. Der.), “vahşi, yabani-kavi, şedit” (B. T. L.).

Yawlak (يفلق) “hırçın, huysuz (adam), sert, pek [“kötü” (her şey)]” Oğuzca ve Kıpçakça] (D. III. 32) [DİVAN sahibi bu kelimeyi izah ederken asıl anlamının katılık, sertlik ve şiddetlilik olduğunu da belirtmektedir].

Yukarıda çeşitli söyleniş ve anlamlarını türlü kaynaklardan alarak kaydettiğimiz *yaban*, *yaman*, *yavlak* kelimelerinin de *yavuz-yabız* ile birçok anlamda ortak olmaları gibi, birbirinin yerinde kullanılmaları da aradaki kök birliğini açık olarak göstermektedir. Şimdi bu kelimelere kaynak olarak **yab-* birleşik kökünün asıl anlamını araştıralım.

Kullanıldıkları çeşitli anlamlarını gözden geçirdiğimiz bu kelimelerin, görüldüğü üzere, birleştikleri müşterek kavram: kuruluk, katılık, aşağılık ve kötülüktür ki bunlar daha çok *yaban* kelimesinin aslî anlamına uygun düşen vasıflardır. Eski dedelerimiz dilde yaratıkları kelimelerden pek çoğunu her zaman görüp karşılaştıkları dağ, taş, kır, çöl, gök, güneş, su, deniz... gibi tabiat varlıklarından almışlardır.

Bunlardan kır, çöl ise kuruluk, katılık gibi birçok vasıfları taşıyan genel kavramlarıyla sayısız kelime ve anlamların kaynağı olmuştur.

Orhon yazıtlarında *b* ve DİVAN'da üç noktalı *f* (ف) ile yazılan ve bu yazıtlarda birbirinin yerinde kullanılan *yabız* ve *yablak* kelimelerindeki birleşik kökün esas anlamı sertlik ve katılık olduğunu Kâşgarlı'nın izahından anlamaktayız (III. 32).

Uygurcada *yavuz* gibi bunun başka bir söylenişi olarak kullanılan *yavuz* ile *yaban* belki de aslında aynı kelimelerdi. Yukarıda kaydettiğimiz üzere *yavuz* kelimesinin AL-İDRÂK'de "vahşî, yabanî" anlamında izah edilmesi gibi. DİVAN'da *yaban*'ın genzel *ñ* bölümüne alınması da böyle bir tahminin yersiz olmadığını gösterebilir. Dilde *ñ* ile biten bir takım kelimelerin *z-s* (ş-ç) ile de söylenmiş veya anlamca çeşitlenip genişlemiş olduğunu görüyoruz. Birkaç örnek :

kiñ (D. III. 265), *keñ* (Ver.) = *geniş*, *teñ* "denk, düz" (D. III. 262) *tiñ* (Kaz. Rad.) = *tegiz*, *tigiz* "denk, düz" (Çağ. Ş. S.), *tiges* "düz" (Çuv. Paas); *alañ* "düz ve açık yer" (D. I. 121, Der. Der.) = *alâs* (Yak.) *alaz*, (Der. Der. s. 1069); *yalañ* (Ş. S.), *calañ* "yalnız, sade" (Yud). = *yalmız*; yine bunun gibi *n* ile biten kelimelerden: *ayan* "aydın, açık" (Kır. Yud.)¹ = *ayaz*, *ayas* (D. I. 111), *küön* =

¹ Ayan, âşikâr sözüümüzdeki *ayan* Arapça değildir. Bu dildeki *ayan* عيان -ayan *mücadele*'nin *cidal* şekli gibi ve gözle görmek anlamında bir mastardır. Arapça ile benzerliği bulunan kelimelere Arapça damgasını vurmakta çok ileri giden Yuhdahin Kırgız sözlüğünde *ay*, *aydın* ile kökdeş *ayan* kelimesini Türkçe olarak göster-

küös “göğüs”, *çıgın*=*çığıs* “sert, katı”, *togon*=*togos* “tenasüp uygunluk”, *örkön*=*örkös* “güneşin ziya huzmesi” (Yak.) *yalın* “ateşin alevi” (D. III. 17)=*yahız*, *yalaz* (Der. Der.).

Dilde birçok eşitleri bulunan bu kelimeler gibi Yakutçada *yabız* kelimesiyle karşılaştırılan yukarıda gösterdiğimiz *cabın* (=d’abın) sözü de böyledir; nitekim aşağıda *cabız* ile karşılaştıracağımız arapça جبير -*cabîz*, جبيس -*cabîs*, جبين -*cabîn* “korkak” kelimeleri de aynı değişikliğe uğramış eşit sözlerdir².

Yabız, *yablak*, *yaban* kelimelerinin birleşik kaynağı sandığımız **yab-* (**yap-*) kökü DİVAN’da yer’e sıfat olarak gösterilen *yabri* (*yapri*) “düz enli” kelimesinde de görülmektedir ki *yaban*’ın esaslı bir vasfı demektir. Aynı kökün çöl, yaban, yabanilik anlamlarıyla ilgili başka bir takım türeylerine de raslarız :

Yabay “çöl, step” (Tüm. Rad.) [Krş. *cabayı*, *capayı* “vahşi, yabani” (Kır. Yud.), *cabıl* “yabanileşmiş (hayvan)” (Yak.)], *yabı* “yabancı” (Tar. Rad.) *yav* “yabani” (Os. Rad), *yavı* “vahşi” (A. Der.), *yavşı* “yabani, tuhaf olan” (R. Rad.), *yabı* “aslında Türk olmayıp sonradan onların arasına katılan yabancı” (İd.).

DİVAN’da ayrıca bir de *yap* “hiyle, hud’a” (III. 105), sözü vardır ki bu da incelemekte olduğumuz *yabız* ve kökdeşlerinin çöl, kurak, çorak yer anlamlarıyla olan ilgilerini kuvvetlendirmektedir.

Eski Kur’an tercümelerinde مكر -*makr*, كيد -*kayd* “hiyle, hud’a” kelimeleri “yavuz sanmak” söziyle izah edilir. Dilde kuruluk, katılık, çöl, çorak yer anlamlı sözlerle hiyle, desise anlatan kelimeler arasında bir ortaklık ve eşitlik görülmektedir.

Dilimizde *yap-*, *yabız* sözlerinin yanından: *tebiz* “çorak yer” (D. T. 304)=*teb* [eski yazıtlarda *tablig* “hiyleci”] *tef*, *tew* “hiyle, desise” (D. I. 278, 396); *pek* “katı, berk”=*peke* “hiyle, desise” (Vcr.), *kak* “kuru, katı”—“hiylekâr, kurnaz” (Yud. Kır.) *kurak* “kuru, otsuz yer”=*kurak* “hiyle, desise”, *kurgi* “hiyleci, kurnaz” (Der. Der.)

miştir. *Ayan* gibi *ayant* da Kırgızca “açıklık, alan” demektir. Yine bu diyelekte *aykın* sözü de açık ve aydın anlamındadır.

² Patlayıcı fonemlerden *p*’nin *ps*, *bs* şeklinde ayrışmaları çoktur. Sıfat ve zarfların anlamlarını pekitmede söylenen “yap yalnız, kup kuru, kıp kırmızı” gibi ikizlemelerde ilk hecenin sonundaki *p*’lerin Yakutçada *bis* şeklinde de ayrışıp genişlediğini görüyoruz. Altaycada *köp* “çok” kelimesinin, izafet halinde, *köbüzü* olması da böyledir (Ver.). Bu bahis için Bk. A. T. K. II. s. 9-11.

kelimeleriyle yine Arapçada محل -mahl “kurak yer”=“hiyle, hud‘a” ve Farsçada دغ -dag “kurak, otsuz, ekimsiz yer” = دغا daga “hiyle, dek, hainlik” gibi birçok örneklerine de rastlamaktayız. [Yukarıda geçen (کید) kelimesinin tefail vezninde bir mastarı olan تکاید -takayüd hem birbirini hiyle ile aldatmak, hem de sertlik ve katılık anlamlarına gelmektedir.].

Biz *yabız* ile *yaban* sözlerinin aslında aynı şeyler olduklarını sandığımız gibi aynı anlamda kullanılan *yaman* ile *yavuz* arasında da böylece bir eşitlik görüyoruz; nitekim EL-İDRÂK’de bu kelimelerin abartmalı (mübalâgalı) şekilleri *yamanrak-yavuzrak* diye gösterilirken: “bunlardan *yavuz* Türkmencedir, *yaman* yerinde kullanılır” denilmektedir. (S. 107) (Radloff) da Kaç ve Koybal diyeleklerinde: zayıf, kötü, *yaman* anlamında izah ettiği *yabal* [=d‘abal] sözünü *yaman* kelimesiyle eşit göstermektedir.

Yavan, *yaban*, anlamlarında ortaklığı bulunan *yaman* sözüümüzün *yavan-yahşi* şeklinde (v) söylenişleriyle görüldüğü gibi¹ türlü diyeleklerde “alçak, alçak gönüllü, çıplak” anlamında ve öbür kökteş eşitleri gibi aynı fonemlerde de söylenildiğine rastlıyoruz :

Yabız “alçak”=*yam‘ış* “alçak” (Ver.), *yablak* “çıplak” (İd.), *yaptak* (Bar. Rad.), *yapıtak* (D. III.. 37)=*yamdak* “çıplak, eğersiz (at)” (Ver.), *yabızadın-* “alçak gönüllü olmak”, *yabaş* “alçak gönüllü, mütevazi” (Ver.) *yavaş. yawaş* “halim, uysal” (V. g.)=*yamas, yamaş* “alçak gönüllü, mütevazi” *yamaja* “alçak gönüllü olmak” (Ver.).

Yukarıda türlü söyleniş ve anlamlarını gözden geçirdiğimiz ve aslında kuru, kurak ve çorak yer kavramlı **yab-* köküne bağlılığını sandığımız *yavuz* sözünün, şimdi de neden öbür kökteşleri gibi çeşitli ve birbirine karşıt anlamlarda kullanıldığını incelemeye çalışalım.

Yavuz-yabız kelimesinin anlam çeşitliliği :

Yavuz kelimesinin aslında kurak, çöl, anlatan bir kökten doğduğu kabul edilirse, sert, hırçın, şerir, azgın, güçlü, kuvvetli... gibi vasıflar onun esaslı bir anlamı olarak alınabilir.

Eski insanlar katılık kavramından: sağlamlık, yiğitlik, cesurluk, korkunçluk, müdhişlik... anlatan sözlerle bir şey veya onun vasfını kuvvetlendirmede yardımcı kelimeler çıkardıkları gibi, kuruluk kav-

¹ Bk. Keresteciyan’ın etimoloji Sözlüğü (s. 79).

ramından da her çeşit kötülük, çirkinlik, yavanlık, tatsızlık, değersizlik, boşluk, alçaklık, her türlü aşağılık, cimrilik, zayıflık, bitkinlik ve dolayısıyla yavaşlık, uysallık, hakirlik, küçüklük... gibi sayılmıyacak kadar çok çeşitli anlamlara gelen kelimeler de yaratmışlardır.

Divanda Arapça *قدیر* - *qadîr* ile birliği belirtilen ve güçlü, kuvvetli hayvanın adı olan *katır* sözünün başka bir söylenişi bulunan *kadır* “çetin, sarp, şiddetli” kelimesi: yavuz, her şeye gücü yeter hükümdar anlamına da gelmektedir (D. I. 304) ¹ yine divanın yazdığına göre aynı kelime [bizde “kuru soğuk, kuru ayaz”, Kırgızlarda “temir ayaz” (Yud.) gibi] kışın en şiddetli günlerine, dağ ve bellerin aşılmaz yer ve yollarına nasıl bir vasıf olarak kullanılmışsa *yavuz* da böylece hem güçlü, kudretli, elinden her iş gelir insanlar hakkında hem de sert, katı, şiddetli, müthiş... yerinde de söylenmiştir; nitekim *âfet*, *ateşli*, *yaman*, *dehşetli* gibi kelimeler gerçekte korkunç birer kavram iken bunlar, iyi vasıfları kuvvetlendirmede birer yardımcı olarak da kullanılmaktadır.

Bunun başka bir örneği de *pek* kelimesidir. Eski Türkçede *bek* ve Altaycada *pek* söylenişinde ve aslında sağlam, sert demek olup prens, âmir karşılığı olarak *beg*, *peg* şeklinde de kullanılan bu kelime ² kötü vasıfları pekitmeye dahi yaramıştır: “Pek kötü, pek aşağı” gibi; nitekim yukarıda da yazdığımız üzere *yaman* sözü de iyi vasıfları kuvvetlendirmede dahi kullanılmaktadır: *Yaman hatip*, *caman cakşu* “pek iyi” (Yud.) gibi.

Aşağıda görüleceği üzere *yavuz-yavlak* kelimelerimizin Arap diline geçmiş şekilleri arasında akıllı, cin fikirli adam anlamındaki *dâhî* gibi *dâhiye* sözü: *Âfet*, *felâket* yerinde de kullanılır. Nasıl ki Türk dilinde *kurç* “çelik, katı, keskin” (Kır. Yud).=“cin fikirli, çok akıllı” (Ver.) kelimesi de böyledir.

¹ Radlof’un *kak* “kuru, katı’ sert”, *kak-* “kurutmak” kelimesinden getirdiği ve Teleutçede hem kuraklık hem de: han, ülu hakim yerinde kullanılan *kağan* gibi yine, ayrı bir yazımızda inceleyeceğimiz üzere biz, Yakutçada *çıgın* “katı, sert”, *çıgıs*=*çıngıs* “sert, merhametsiz, Yakut inanlarına göre gökte yaşayan merhametsiz, amansız, sert bir tanrının adı” kelimeleriyle ilgisi bulunan ve türlü izahları yapılan *çingiz* kelimesinin de böyle olduğunu sanıyoruz.

² Yakut dilinde de *berge* “katılık, peklik”, *bekke*=*berke* “pek, çok, son derece, şiddetli-iyi, çok neis, mükemmel, müthiş” kelimelerinin yanında *bergen*=*berken* “kahraman, yiğit” sözleri de böyledir.

Yavuz kelimesinin zayıflık, bitkinlik anlamına gelmesi de yine kuruluk, katılık kavramından çıkmıştır. Kuruluk ve katılık dillerde kötülüğün de bir anlam ortağı olarak görülür. “Çocuk zayıflamış” yerinde “kötülemiş” denildiği gibi (kuru) sözü de: arık, zayıf anlamına da gelmektedir. *Yavuz*, pek, gayet, şiddetli yerinde kullanılan *yablak-yavlak* kelimesinin “zayıf, bitkin” anlamlarına da gelmesi, böylece birleşik köklerindeki kuruluk, kötülük kavramından doğmuştur. *Yablak* kelimesinin çıplaklık anlatması da (kuru)nun yine bir anlam çeşitlenmesinden başka değildir. “Kuru tahta üzerinde” sözü: döşemesiz çıplak tahta üzerinde demektir; nitekim bunlarla kökdeş olan *yavan* da “kuru ekmek, kuru çayla karın doyurmak” sözünde olduğu gibi, sade, katıksız, yemeksiz yerinde kullanılmaktadır.

Dilimizde, kuruluk, boşluk, sadelik, yalnızlık, tenhalık mefhumları çokluk kır, çöl kavramından alınmıştır. Altaycada kır, çöl, ova anlamına gelen *yalañ* sözü bizdeki *yalın* gibi Çağataycada *yalañ*, Kırgızcada *calañ* söylenişiyse: çıplak, sade, yalnız anlamına gelmektedir¹. Yukarıda yazdığımız üzere DİVAN’da aslî anlamı katılık, sertlik olarak gösterilen *yablak* sözünün (AT-TUHFAT-ÜZ-ZAKİYYA)da: “halvet, tenha” yerinde izah edilmesi de bu kelimenin kır, çöl anlamıyla olan ilgisine ayrı bir tanık sayılabilir.

Bizde kuru gibi Arap dilinde قفر -kafr “çöl, kır” kelimesi: kuru, yavan (ekmek) ve zayıf (adam) anlamlarına geldiği gibi kurumak demek olan عشم -‘aşam’dan gelen عشة -‘aşamat^{un} de: hem zayıf hem ihtiyar hem de yavan ekmek demektir.

Yine yukarıda işaret ettiğimiz üzere DİVAN’da *yawuz*, *yawlak* gibi üç noktalı *f* ile yazılan *yavri-* “hastalık veya yoksulluk yüzünden zayıflamak, bitkin hale gelemek” fiili gibi türlü diyeleklerde: *yabu* “arık, zayıf”, (Tar. Rad.) *yabı* “zayıf, kuvvetsiz, cılız” (Ver.), *yaba-* “zayıf düşmek, bitkin, yorgun olmak” (Tar. Rad.), *yabık* “arık” (Kaz. Rad.) *yabal* “arık, zayıf” (Kaç. Rad.) *yavri-* “sefil olmak, zayıf düşmek” (V.g.), *yaman* “zayıf” (birçok diyeleklerde. Rad.), *yavşa-* “incelmek, yıpranmak, delinecek hale gelmek (kumaş), elbise” (Der. Der.), *cabık-* “zayıflamak, kurumak” (Kır. Yud) gibi aynı kökle ilgili bir çok kelimelere raslamaktayız.

¹ Arap dilinde: vahşi yabani, kır, çöl demek olan *vahş* kelimesi: yalnız başına da demektir. Bunun gibi Farsçada *huşk* “kuru” sözü de: sade, yalnız anlamına da gelir.

Yavuz kelimesi ve küçük haşereler :

Yavuz kelimesiyle söylenişte yakınlığı görülen *yavsu* “sürfe, bit, sirkesi, yavşak” (Tan. Tar.) gibi *yavsu* “at sineği,” *yavşı* “sürfe, yavşak” *yavısı* “ufak kene” (Der. Der.) *yabsu* “küçük kene” (Mükad-dimet-ül-Edep tercümesi), *yavru* “yavru” (Kum. Rad.), *yavri* “piliç, yavru” (Muh.), *yabri* “çelimsiz, ufak tefek manda” *yavşak*, *yavuşak* “bit sirkesi” (Der. Der.) *yapak* “daha memede olan tay”, *yabâ*, *yabağa* “iki yaşında tay” (Alt., Tel. Rad.) ve benzerleri de bize yukarıda geçen *yavri*- “zayıflamak” ile kökdeş bu kelimelerle *yavru* sözümlüğün nasıl kuruluk, zayıflık ve kuradalık anlatan birleşik bir kavramdan doğduğunu da göstermektedir.

Türkçede *kurd*¹ *kurtun* “böcek, kurt” (Çağ. Ş. S.) gibi kuru anlamına da gelen *kur* (D. III. 87, Kır. Yud.): yeni doğan at yavrusu, *kurta* “yeni doğan köpek yavrusu” (A. Der.), *kurcaga* “haşereler” *kurcay-* “hacimce küçülmek, büzülmek” (Yak.) kelimelerinin de KAMUSU-TÜRKİ'nin “kuruyup zayıflamış, veya eskiyip yıpranmış, işe yaramaz, bitmiş” diye izah ettiği *kurada* söziyle kökdeş olarak aynı kavrama bağlı oldukları görülmektedir. Küçüklerin, kötü, hakir ve döküntü şeyler gibi sayılması düşüncesinden doğan bu örnekler yanında *yaman*'ın Kırgızca söylenişi olan *caman* kelimesinin “fena, kötü-pek, gayet” gibi anlamlarıyla beraber “çocuk” yerinde de² kullanılması (Bk. Yudahin) bu düşünceden ileri gelmiştir. Bir vasfın anlamını pekitmede kullanılan bu *caman* kelimesinin yine o diyelekte çocuk gibi küçüklük ve hakirlik anlatması da *yavuz* sözümlüğün hem iyi, hem kötü, hem kuvvetli hem arık ve bitik anlam-

¹ DİVAN'ın yazdığına göre bütün Türklerce sonu (t) ile söylenen ve bizdeki *kurd* anlamına gelen *kurt* Oğuzlarca canavar, kurt anlamındadır (I. 287). Hem çok zayıf ve kuvvetsiz hem de çok kuvvetli ve yırtıcı hayvana *kurt* denilmesi de polarite yoluyla olmuştur. Bizde sondaki fonemin birincide yumuşak, ikincide sert okunması yoluyla ve fonolojik bir olayla aradaki fark belirtilmiştir. Arap dilinde de كُرد -*kurd* “gene”, كُردوع -*kurdü*^c “yavşak, küçük bit” (Ls. Ak.). “Küçük karınca” (ka) kelimelerinden gelen كُرد -*karada*^a gibi كُرد -*karada*^a fiili de âcizlikten susup durmak, ses çıkarmamak, birisine karşı âciz, aşağı durumda kalmak demektir. Yine bunun gibi كُردعه -*karada*^a da: aşağılık, zillet anlamına gelmektedir.

² W. Bang yukarıda naklettiğim yazısına eklediği bir notunda *yabız* kelimesinin Yakutça söylenişi olarak tahmin ettiği *sıs* çörçöp, süprüntü, pislik, döküntü, kırıntı” kelimesi: yavru çocuk yerinde de kullanılmaktadır. Krş. *sıska* “zayıf, çelimsiz”, “soğan tohumu” (Der. Der.), Arapça صبيص -*şîş* “hurmanın en kötüsü ve döküntüsü”, Farsça سسيس -*sis* “haşarı, yavuz” (BURHANI-KATI^c TERCÜMESİ).

larında gösterilmesi gibi polarite yoliyle olan çeşitlenmelerdendir; nasıl ki *yaman*'ın başka bir söylenişi olan *yawan* sözüümüzün Arap diline girmiş *يفن* -yafan "çok yaşlı, bitik ihtiyar" şeklinin yine bu dilde küçük anlamına gelmesi de (Ls. XVII, 349) böyle olmuştur¹.

Yavuz kelimesi ve yavaşlık anlamı :

Yabis-yavuz kelimemizin *yavısı*, *yavısı*, *yavaşak* gibi küçüklük, hakirlik anlatan benzeşik söylenişleri arasında usluluk, uysallık, yavaşlık yumuşak huyluluk, aşağı gönüllülük gibi anlamlara gelen :

Yavuz "halim, yavaş, yumuşak huylu" (Der. Der.), *yabas* "yavaş, sakin, sessiz" (Koyb. Rad.) = *yabaş* (alt. Tel. Ver. Rad.), *yabaş-* "halsiz, yorgun olmak, bitkinlik hissetmek (Alt. Tel. Rad.), *yabaja-* "yavaşlamak, sakinleşmek" (Ver.), *yavaş* "yumuşak huylu, uslu (insan, hayvan)" [DİVAN'da bu kelime *yawuz*, *yawlak*, *yawgan* kelimelerinde olduğu gibi üç noktalı *f* (ف) ile gösterilmiştir. (III. 8)], *yavaş*, *yamas* "alçak gönüllü, sükûnetli" (Ver.), *yapça* "yavaş" (Os. Krm. Rad.) kelimeleri de aynı düşünceden doğmuş örneklerdir².

Yaban, çöl, kuraklık ve yer kavramıyla aşağılık anlatan *yap* birleşik kökü de dilimizde: yavaş, durgun, sessiz anlamına da gelmektedir: "insanın yere bakanından, suyun yap akanından kork" (Der. Der. 1479).

Altaycada: "alçak, aşağı (boyca, büyük)" yerinde kullanıldığını yukarıda gösterdiğimiz *yabis* sözünden gelen *yabıza-* "alçalmak" [*kün yabızadı*=güneş alçaldı, batmaya yüz tuttu"] (Alt. Tel. Leb. Rad.), *yabızadın-* "alçak gönlüllü, mütevazi olmak" (Ver. Rad.)

¹ Arapçada ayrıca sözlükleri bile yazılmış olan karşıt anlamlı kelimelerden (secde) sözü hem yükünmek, yere kapanmak hem de dim dik ayakta durmak demektir. Türlü dinlerde saygı duruşunun çeşitli şekillerini anlatan bu kelime, eğilmek aslı anlamı Araplarca bilinemediğinden karşıt anlamlı sözlerden sayılmıştır. TÜRK DİLİ BELLETEN'inden sayı: 4-5, Seri: III)de (TÜRKÇEDEN ARAP DİLİNE GEÇMİŞ DİN VE KÜLTÜR KELİMELERİNDEN SECDE KELİMESİ) başlıklı yazımıza Bakınız. s. 324).

² *Yavaş* ile *yavısı*, *yavaşak* arasındaki birliği belirten başka bir tanık da Arap dilinde *حليم* -*halim* [ki divanda da *yavaş* kelimesi *halim* ile izah edilmiştir (III. 8)] ile *حلمه* -*halam*^a "yavısı, küçük kene, kurt" kelimeleridir. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere *kurt-kurd* ile *kurut* "peynir" kelimeleri arasında olduğu gibi bunlarla kök birliği bulunan *حالم* -*halüm* "kurut, kurutulmuş yoğurt" ile bu *حلمه* -*halam*^a arasında da bir uygunluk göze çarpmaktadır.

fiilleri gibi KUR'AN'daki (ادعوا ربكم تضرعاً-لعلهم يتضرعون) âyetlerindeki: tezellül ile kendini aşağı ve hakir göstererek, yalvarmak anlamına gelen tazarru' kelimelerinin eski yazma Kur'an tercümelelerinde *yavzagınmagılan* ve *yavzagıralar* diye gösterilen Türkçe karşılığı *yavzar-* = *yavzagır-* sözleri de böyledir ¹.

Nitekim KABUS tercümesinde yine bu kökten gelen *yavalan-* "tezellül etmek, yalvarmak" (Tan. Tar. s. 797) gibi Anadolu'da *yavunca-*, *yavsuk-* fiilleri de: ağlar, acınır bir hal almak (tazallüm etmek) yerinde kullanılmaktadır (Der. Der., Tan. Tar.).

Bütün bu kelimelerin çöl, kuruluk, kötülük kavramından alındığını belirten sayısız tanıklardan biri de Teleütce *kakşı-* kelimesidir. Anadolu'da "kurutulmuş et ve meyve" yerinde kullanılan *kak* Altaycada: "kuru, kara (deniz karşıtı), katı, sert" demektir. Bu kökten gelen *kakşa-* "takatten düşmek, zayıflamak" (Kaz. Rad.) gibi yine Teleütcede *kakşa-* "kurumak" kelimesinin yanında *kakşı-* da: "yalvararak istemek, ve tazarru' etmek" demektir (Ver.).

Yukarıda *yavuz-yabis* ile bağlılığını belirttiğimiz *yavsu*, *yavşak* gibi kelimelerin yapışkanlıkla ilgisi yine aşağılık ve alçaklık kavramından çıkmış görünmektedir. Aşağılık, yassılık, düzlük, yapışmak, yassılmak. . çöl, yer ve yaban mefhumunun başka bir vasfı olduğundan gerek *yabis*, gerek bunun kökdeşleri ² olan birçok kelimeler benzeşik anlamlarda kullanılmıştır. Birkaç örnek :

¹ Arapçada *tazarru'* kelimesinin kökü olan *ضرع* -zara^c da aynı anlama gelmekle beraber: Güneş alçalmak, batmaya yaklaşmak-zayıf, korkak, büyümemiş cılız çocuk, henüz koşamayan tay, *ضريع* -zari^c "kuru ağaç" demektir. Bunun başka bir benzeri de *حاشع* -hâşi^c "mütevazi, alçak gönüllü" kelimesidir ki: kurak, yolu belirsiz yer, aşağı, âdi, yer ile bir olmuş (divar) da demektir. Aynı kelimenin kökü olan *خشع* maddesi: güneş inmek, batmaya yaklaşmak, korkmak anlamlarına da gelmektedir.

² Yakutçada *yazı* "ova, step" = *yası* "enli" (D. III. 18) gelmemizle karşılaştırılan *sısı* "ova, step" kelimesinden geldiğini sandığımız *sısy-* "sâkinleşmek, uslulaşmak, alçak gönüllü olmak" fiili de yine bununla ilgili görünmektedir. Arapça yer anlamına gelen *ارض* -ar^z "her alçak ve aşağı nesneye denir. DİVAN'da *عريض* -ari^z kelimesiyle izah edilen *yası* yukarıda yine Kaşgarlı'nın yer'e vasıf olarak gösterdiği ve aynı kelime ile açıkladığı *yabri* gibi yer kavramından alınma bir sözdür. Arap dilinde fonolojik bir değişme ile doğan *عريض* -ari^z gibi *أريض* -ari^z da: enli veya yassı demektir. Aynı kelimenin: mütevazi, aşağı gönüllü anlamına da gelmesi bunun ayrı bir tanığıdır (Ls. VIII. 382. 12). Bundan başka yine *أرض* -ar^z ile birliği bulunan *أرضه* -araza'nın "kurt" yerinde kullanılması da

Yabri, yerin sıfatı olarak, “düz ve yassı” (D. III. 23), *yapı* “dağın yamacı, sırtı” (Ş. S., Rad.), “dağın ortadaki düz yeri” (B.L.), *yaprı* “yassı” (Der. Der.), *yabız* “iri, yassı burunlu” (Kamus-ül-Ervam), *yabır* “boynuzu eğri yatık” *yabık* “boynuzu geriye doğru düz olan manda”, *yavuç* “boynuzları yatık”, *yamçak* “yassı burunlu” (Der. Der.) *yapçuk* “yassı burunlu” (Tar. Rad.), *yapsık* “basık” *yapsı-* “basık, yere yapışık gibi bir hal almak”, “minder yapsımış” (Anadolu), *yapsan* “alçak (ırmak kıyısındaki düz ova”, *yapıstağı* “aşağıdaki” (Alt. Rad.).

Bu kelimeler gibi yine yer, yaban kavramının kötülük, aşağılık anlatmasından doğan: *yer-*, *yir-* “yemekten tiksirmek, kınamak, kötülemek” (D. III. 139), *yeril-* “yukarıdan aşağıya inmek”, *yerel* “muhakkar, aşağılanmış”, *yerselle-* “aşağı görmek, aşağılamak” (Der. Der.), *yeri-* “yadırgamak, tiksirmek”, *yersü* “yabani, vahşi” (Kom. Rad.) kelimelerinin yanında *yabıza-* “alçalmak, alçaklaşmak” *yabala-* “küfür etmek, fena söylemek” (Ver.), *yabır-* “alçalmak” (Koyb.) “tahkir etmek, tezlil etmek” (Kaz., Tel. Rad.) sözleri de birleşik anlamda kullanılan başka örneklerdir. Nasıl ki Arap dilinde *جذب* -*cadb* “kuraklık, kurak yer=kınamak, ayıplamak”, *محل* -*mahl* “otsuz kurak yer, işe yaramaz (adam)=tezvir yapmak, arkadan çekiştirmek”, *أبس* -*abs* “kuraklık, sert, katı yer=kötülemek, aşağılamak” kelimeleri de eşit anlamlara gelmekte ve yine Türkçemizde *tebiz* “çorak yer” (D. I. 304), *debiz* “hakaret, tektir”, *debizle-* “kötülemek, çekiştirmek, aşağı görmek” (Der. Der.) sözleri de bunların başka bir örneği olarak görülmektedir.

Türlü anlamlarla kuruluk, kurak ve çorak yer kavramına dayandığını sandığımız *yabıs-yavuz* kelimesinin Arap diline geçmiş ve asıl anlamı saklı kalmış şekilleri, aşağıda görüleceği üzere, bu gerçeği bize daha aydın olarak belirtecektir sanıyorum.

Yabıs-yavuz kelimesinin Arap dilindeki benzeşik örnekleri :

Aşağıda da izah edeceğimiz üzere, Hind-Avrupa dillerinde olduğu gibi, Semitik dil bölümünde de *y* başlıklı kelimeler yok denecek kadar azdır.

Türk diyeleklerini sınıflandırmada *S-Y* gruplarına ayıran PROF.

yavaş “halim, alçak gönüllü” ile *yavşak* arasındaki anlam eşitliğini pek güzel belirtmektedir.

NEMETH'in kabul ettiği esasa göre Arap diline geçmiş *y* başlıklı kelimelerimizin, birkaçı ayırt edilirse, hemen hepsi de *S* grupuna bağlı söylenişlerle alınmış görülmektedir. Bu kelimelerin *y* başlıklı olarak alınmış şekilleri ise bu dilde müzari kipine uyduğundan baştaki *y*ler yalnız bu gibilerde birer ön ek kılığında kalarak bunlardan *y* siz kökler çıkarılmış ve tasrifte de bunlar esas tutulmuştur¹.

Arap diline *y* başlıklı olarak girmiş, *yawan* gibi, sayılı kelimelerimizden biri de *yabız* sözüdür.

Bu dilde, aslî anlamıyla kuru, katı demek olan *يابس* -*yābis* ve benzerleri, aşağıda göstereceğimiz üzere, türlü isimlere sıfat olarak *yabis*, *yavuz-*, *yawaz* sözumüzün ifade ettiği bir takım anlamlara da gelmektedir :

I. — *يابس* -*yabis*, *يبس* -*yabīs*, *يوس* -*yabūs*, *يباس* -*yabās* “kuru”, *يباس* -*yabas*¹ “çiş etme yeri”.

يابس -*yabas* “arık, sert (yer), işe yaramaz, elinden hayır gelmez (kadın), yer (kara, deniz karşıtı)”. KUR'AN'da: *فاضرب لهم طريقا* = Onlara denizde bir kuru yol (kara yolu) aç. âyetindeki *في البحر يبساً* = *yabas*'ın İbranice karşılığı olarak *yabbâş*^a (Hur.: 14, 16, 22). kelimesi gösterilir ki deniz karşıtı olan kara anlamındadır². Nasıl ki dilimizde *kuru* sözü bu anlamda da kullanılır.

Kurūdā hāsıl ettinsē defīnē

Sal imden gēri bū bahrē sefīne

— Garipname —

Altay ve Teleütcede “kuru, sert” demek olan *kak* da, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, yine bunun gibi kara (deniz karşıtı) anlamına da gelmektedir (Ver.).

Yukarıda sıraladığımız bu kelimeler esas anlamları olan kuru-luğu tamamiyle kaybetmemiş olmakla beraber, bunlardan bazılarının: kötü sarhoş, aşağı uzuv, yavuz insan için de söylenmesi *yavuz-* *yabis* kelimelerimizce bunların anlam ortaklığını açık olarak göstermektedir.

¹ Bk. A. t. K. I. 23, 336.

² Movrad Farag ملتيق اللغتين العربية والعبرية III. s, 110.

Yine bu kelimelerden يبيس الماء = يبيس الماء (= suyun yavuzu) terkinde: “ter” anlamına da gelmesi Arap lûgatçılarını şaşırtmış ve bunun kurumuş ter anlamında olması gerektiğini ileri sürenler olmuşsa da bunun burada kuru değil, yavuz, kötü anlamına geldiğini, mutlak ter yerinde kullanılmış tanıkları isbat etmektedir.

Osmanlıcada kullanılan (bed-mest=kötü sarhoş) sözünde olduğu gibi يابس -yābis kelimesinin aynı anlamda sarhoş için bir sıfat olarak gelmesi de yavuz yerine alınmış olduğunun başka bir tanığı sayılabilir.

Arap diline yine y başlıklı olarak alınmış يئوس -ya’us, يئوس -ya’ūs şekillerinde söylenen ve ümidi kesik, manevî kuvveti bozuk, kötümser, anlamlarına gelen kelimelerle Türkçe ya’us söylenişi arasında da bir benzerlik göze çarpmaktadır. Bu kelimelerin kökü olan يأس -ya’s: verem hastalığı da demektir.

* * *

Bilindiği üzere dilimizde y ile başlıyan kelimeler S grupuna bağlı diyeleklere: c, ç, s, s’, ş’, d’, t’, n gibi bir takım fonemlerle değişmiş olarak görülür. Arap diline geçmiş y başlıklı kelimelerimiz [ç den başka] bütün bu diyeleklere uygun şekillerde girdiği gibi, aynı kelimenin birkaç diyelekteki çeşitli söylenişleriyle de alınmış olarak görülür¹.

Batı Türkçesinde ve Altaycada baştaki y ler Nogay, Kırgız, kısmen de Kazak ve bazı da Yakutçada c olmuştur. Arap diline aşağıdaki gibi bu söylenişte geçmiş kelimelerimiz çoktur :

جر -carr “yarmak”=car- “yar-” (Kır). جرن -caran^a “yandı, idman ve mümarese yaptı, yırtıldı, yıprandı (elbise), yarıldı, öğütüldü (hububat)”=cara- =caran- “idman hasıl etmek antrenöman görmek” (Kır.) [yaran- —“idman görmek, koşu için yetiştirilmek (at)” (D. III. 60)], جشش -caşş “yaşarmak, yaş çıkarmak (göz)”=caş-, caşı- “göz yaşarmak” (Kır. Yud.), جان -cān^a “yandı, karardı (yüz)”=can- “yanmak”, جاز -cāz^a “hedefte saptı, ya-

¹ Meselâ eski Türkçe yarık, yarık “ışık, yarık” her iki anlamıyla de Arap diline bu şekilde geçmiş sayısız kelimelerimizden biridir. (Bk. A. t. K. I. s. I, 75-93).

nıldı”=*caz-* (Kır. Yud.)=*yaz-* “hedeften saptırmak” (D. III. 15),
جرحه -*carha* “yara”=*cara* “yara” (Kır.) [*yarka* “cerha” (A. Der.)]
bu kelimelerde olduğu gibi *yabis-yavuz* kelimesinin Kırgızca *capıs-*
cabız şekliyle de Arap diline girmiştir.

II. — جيبس -*cabīs*, جوس -*cabūs* “kötü, aşağı, rezil, korkak,
işe yaramaz (adam)” (III. 23), جبز -*cabız* “kuru (ekmek)”,
جبز -*cibz* “kuru, cimri, âdi, aşağı, zayıf (adam).

جفيس -*cafīs*, جفس -*cafīs* “aşağı, rezil, zayıf, ahmak, salak”
[bu kelimelerin basit kökü olan جف -*caff*’den gelen جاف -*cāff*:
“kuru” demek olduğu gibi bunun başka bir söylenişinden çıkan
جاف -*caf*ⁱⁿ de “kaba, kalın, sert, hırçın” anlamındadır].

جوظ -*cavz* “kibirli, mağrur yürümek, üzüntü, sıkıntı vermek”
bundan gelen جوظاظ -*cavvaz* “kibirli, kendini beğenmiş, kaba kı-
yafetli,¹ zevksiz, şamatacı, boşboğaz, cimri, sıkıntıya gelmez, âciz,
kılıksız (kimse)” demektir.

Yukarıda da izah ettiğimiz üzere *yabis-yavuz* ile *yaban* kelimeleri
arasında birlik bulunduğunu gösteren başka bir tanık da Yakut-
çada *yabız* ile eşit gösterilen *cabın* (*d’abin—yabın*) kelimesinin hem:
gurbet, yaban hem de yavuz, kötü anlamlarında ortaklığıdır.

Arap dilinde de جيبس -*cabīs* gibi جبن -*cabīn* kelimesinin de:
“korkak, elinden bir iş gelmez” anlamına gelmesi kelimeler arasın-
daki birliği belirtmektedir. Bundan başka aynı köke bağlı جبان
-*cabān* gibi جبان -*cabbān* kelimesi de hem: korkak, elinden iş gel-
mez, hem de: Kırgızca söylenişiyle *capan* gibi: yaban, kır, otsuz,
ağaçsız, kuru yer (L.S.) anlamına gelmektedir².

Yine bu köke bağlı جبانہ -*cabana* gibi جبن -*cubn* “korkaklık”
kelimesinin “peynir” yerinde kullanılması da kuruluk ve kuraklık
kavramından doğmuştur. Nasıl ki dilimizde de *kurut* sözü: “peynir,
kurutulmuş yoğurt” demektir (D. I. 298, Çağ. Ş. S.).

* * *

¹ Yukarıda *cabīs* ile birliğini gördüğümüz جيبس -*cabīs* kelimesinden gelen
تجبس -*tacabbus*: salına salına, kibirle yürümek ve aşağıda *yabis* ile karşılaştıracağı-
mız يابس -*yabīs*^u: kibirlik göstermek, halkı incitmek anlamına gelmektedir.

² Arapça خشى -*ḥašiy* hem kuru hem de korkak demektir. Aynı kökle ilgili
خشاہ -*ḥaša*²: sert, ot bitirmez kuru yer demektir.

Türkçede *y* foneminin palatal *d'*(*dy*), *t'*(*ty*)ye çevrildiğini evvelce yazmıştık¹. CASTREN'in KOYBAL-KARAGAS GRAMERİNE yazdığı önsöz kısmında Schifnerin belirttiğine göre Koybal, Karagas ve bazı da Soyot diyeleklerinde baştaki *y* ler *d'*, *t'* olmuştur² *t'ele* "yele" *d'ettes*, *t'ettes* "yıldız", *d'üs* "100" ve yukarıda yazdığımız üzere W. Bang'ın *yabız* kelimesiyle kökdeşliğini belirttiği ve yine Castren'in bu gramerinde aynı söylenişte gösterdiği *d'abal* "fena" (s. 118) ve benzerleri de böyledir.

Direnkov da Oryatcada (Altay-Teleüt) aynı değişikliğe uğrayan baştaki *y* leri *d'an-:=yan d'akşı=yahşı*, *d'az=yaz* "ilkbahar", *d'aman=yaman*, *d'er=yer...* kelimelerinde olduğu gibi orta dilden çıkan yarım sur bir fonem olarak göstermektedir³.

Yakut dilinde de *d'ıl=yıl d'üsün=yüzün*, *yüsün* "yüz şekil", *d'abın=yabız* gibi baştaki *y* lerin *s*, *c* den başka (*d'y*) değişmelerine de uğradığını görüyoruz.

Türkçemizde *y* başlıklı bir takım kelimelerimizin bu diyeleklerde olduğu gibi Arap dilinde *t*, *t*, *d* ve bazı da ض (*z*)⁴ fonemiyle söylenmiş şekillerine de rastlarız. Bunlardan da bazı örnekler verelim:

ضريح -zarîḥ "yarık, kabir"⁵ ضريح -zarḥ yar- ضريح : kabrin ortasındaki yarıktır; kabre bu adın verilmesi, yerde bir yarık açılmasındandır (Ls.). Arapçada diğer diyeleklerimizdeki söylenişlere de uygun olarak bunun aynı anlamlarda : جرح -carḥ, شرح -şarḥ, شرق -şarḥ, صرع -şar', صر -şarr gibi *t* ile de alınmış ترخ -tarḥ "neşterle yarmak" şekilleri de vardır].

ضب -zabb "yere yapışıp kalmak" ضبت -zabs "yapışmak, ilişmek"=*yapsın-* "yapıştırılmak" (Ver.), ضبت -zabs "yapışmak" (Ur. Kat.) Başkurtçada *y*'lerin *ş* olması gibi aynı kelimenin Arapçada ضبت -şabs "yapışmak şekli de yine bu anlamdadır⁶.

¹ Bilindiği üzere Türkçede: *adak* (Or.)=*ayak*, *udı-* (Or.) = *uyu-*, *tod-* (Or.)=*doy-*, *ud-* (Or.)=*uy-* gibi *d=y* değişmeleri çoktur.

² M. Ala Xanca castren,in KOYBAL VE KARAGAS GRAMERİ DENEMESİ. Sen Petresburg. 1857.

³ Oyrat dili grameri. Moskova, 1940, s. 30.

⁴ Bk. A. t. K. I. s. 89, 92, 202.

⁵ Türkçede *yarık* = *yırık* (Der. Der.) ile *yırak* "uzak=ırak" (D. III. 21) kelimeleri arasındaki semantik birliğin bir tanığı olarak ضريح : uzak da demektir.

⁶ Dilimizde kullanılan *teşebbüs* kelimesi bundandır ki bir işe sarılmak, yapışmak demektir.

ضيزن -zayzan “emin, kendine güvenilir, koruyucu, vergi memurlarının yanında bulunan haznedar”=*yayzan* “Altay Kalmuklarının başkanı” (Alt. Leb. Rad.) [Bu kelime, baştaki *y*’leri *ç*’ye çeviren Uranha’larda *çayzan* “kabilenin büyüğü, beği” (Ur. Kat.), Sagaycada *çayzağ* “hükümdarın veziri, mutemedi” (Rad.) olmuştur].

Arap dilinde hem ض (z) hem ی (y) ile söylenen kelimelerde vardır ki: ضرع zara’= يراع -yara’ “zayıf, korkak” kelimeleri böyledir.

İşte bunlara uygun olarak *yavuz-yabis* sözumüz bu dilde aşağıdaki gibi ض fonemiyle görülmektedir¹.

III. — ضيبس -zabīs “huysuz, geçimsiz, bozguncu, şerir, hiyleci”, ضيبس -zabis “hırçın, yavuz, ters, kaba, çekilmez, korkak, ahmak, zayıf (adam)-felâket” (Ls. Ka., Ak.) [المخصص da ضيبس -zabis sözü: belâlı, yaman, cin fikirli anlamında da gösterilmektedir (III. 23). ضيبس -zabs “cimri” (Ls.) [yine Lisan-ül-Arab’da yazıldığına göre bu kelime Tamîm kabilesince “hiylekâr”, Kays kabilesine göre de: yavuz, cin fikirli demektir (VII. 422). Bunun m ile değişik ضمس -zamis şekli de: çetin, katı anlamında gösterilir s. 427].

ضبز -zabiz, ضبير -zabîz “hiylekâr olan kurda denir” (Ka. Ter.), bu örneklerde olduğu gibi biz ضمن -zaman, ضمان -zamân “bir felâket veya ihtiyarlıktan gelme dert, illet, kötürümlük” şeklinde gördüğümüz kelimelerin de d’aman=*yaman* sözumüzle benzerliğini sanıyoruz.

Baştaki *y* fonemi Lebed, Küerik, Tuba diyeleklerinde *n*’(ny) Şor, Kaç, Sagay gibi bazı diyeleklerde de düz bir *n* sesine çevrilir. Radloff’tan birkaç örnek :

naman “yaman” (Sag.) *n*’en “yen” kol yeni” (Tub.)=*neñ* (Şor.) *n’en-* “yenmek, galebe çalmak” (Tub.)=*neñ-* (Şor.), *nan-* “geri

¹ Son çağlarda Arap diline geçen Türkçe kelimelerimizdeki (da) fonemi bu dile (ض -z) harfiyle alınmıştır. Araplarca da Türkçeden geldiği belirtilen: اوذا -oza = oda, ضيان -zayyan, = *dayan-*, ضيان -zayana “dayandı, dayanıklı oldu”, بضلة -büzala = *budala* kelimeleri bunlardandır. Dimeşk قاموس العوام أصول الكلمات العامية Mısır s. 25, Suriye Akademisi dergisi. XI, s. 443.

dönmek” (Şor. Sag., Kaç) [=yan- (D. III. 48)], *niske* “ince” (Sag.) [=yinçke (D. III. 281)]¹.

Bunun Arap dilinde de benzeri örnekleri çoktur. Meselâ yine Radloff’tan aldığımız şu kelimelere uygun olarak: *nem* (Şor.)=*n’em* (*nyem*) “yem” = نيم -nīm “eksiksiz ni‘met”². [=yīm “yemek” (D. III. 106), n’imek “yemek” (Tob.), *nemis* “yemiş” (Sag. Koyb.)], *n’ün* “yün, ince kuş tüyü” — نن -nann (nenn) “zayıf, ince tüy” *namır* “yağmur” (Şor.) — نمر -namir, نمير -namir “bol su, saf, duru su” eşit örnekleri böyledir.

Türkçe *yağmur*, *yamgur* (D. III. 29) kelimelerimiz de bu dile يغمر -yagmur^u “su çoğalır, bollaşır” يامغر -yamgur^u “güzel yağmur yağar”, يهمر -yahmur^u “dökülür (yağmur, yağ, su) gibi müzari şekillerinde girmiş ve bunların y’i atılarak: نمره -namira^{tun} gibi غمر -gamer, غمير -gamir “bol su” [مغمور -magmur “yağmur yağmış yer”] مغره -magra^{tun} “güzel, faydalı yağmur”, همره -hamra^{tun} “birden bire gelen yağmur” [bunun يهمر -yahmür şekli de “bol su” demektir. (IX. 131) المخصص] gibi kelimeler doğmuştur. Bunlardan نمر -namir kelimesinin yağmurla ilgisini gösteren bir tanık da bunun yağmur bulutu anlamına da gelmesidir (Ls. VII. 97)³. Bu kelimeler gibi نى -ni “çiy, yağ”=yiğ (D. III. 106) [Kâşkarlı bu kelimeyi aynı Arapça kelime ile izah etmiştir]. نشا نشا “su damlamak, sızmak (yağ olmak)” (Ls. VIII. 245. 6), نشأ -naş[’] “yaşamak, sağ olmak” نشأ -naş[’] “genç”=yaş “genç” (Alt.

¹ Bu kelime için Bk. A. t. K. II. s. 110.

² نعيم -na‘im “iyi yaşayış, ni‘met, refah, vergi” kelimesinin başka bir söylenişi olan bu kelime DİVAN’da uzun vokalle gösterilen *nim* kelimesiyle ilgili ve نعمة -ni‘ma^{tun} gibi ناعم -nā‘im, نعمة -nu‘uma^{tun} “yumuşak olmak” şeklindeki türevleriyle de bir ortaklığı bulunan y’imek “yumuşak” (Sag.), *yımyak* “yumuşak” (Koyb., Kaç.), *n’ımja*=*nyımja* (Tob. Rad.) sözleriyle de eşitlik gösterir. نعمة -ni‘mat^{un} (ni‘mat) i “lütuf, ihsan” ile Yakutça *nyimāt* “ihsan, bahşiş” arasında da bir benzerlik vardır.

³ Bulutun kaplan renginde olmasından dolayı bu adın verildiğine dair izahlar, Arap dilinde bu şekilde yapılan yanlış etimoloji örneklerinden biridir.

Rad.), نشئة -naş'atun “yaş, taze ot” (Ls.), نشر -naşar^a “yeşerdi, yeşillendi, ağaç, kır”=yaşar “yeşermek” (D. III. 50), نار -nār “parladı” نيار -niyar “parlamak”=yaru- da bu dilde y’lerin n’ (ny), n değişmelerinin başka örnekleridir.

İşte yabız-yavuz sözümüzün Arap diline:“huysuz, ahlâksız, her yönden âdi, aşağı” şeklinde de girmiş olduğunu görüyoruz.

* * *

IV. — نبز -nabiz y foneminin Arap dilinde bir boğaz sesi veya damak-art damak fonemleriyle de değişmiş şekilleri çoktur. Dilimizde yiğde=iğde (D. III. 23) yiğne=iğne (D. III. 267) yelkin=elkin “misafir” (D. III. 28) gibi bunun her iki şekliyle de alınmış eski eşitleri gibi yeni birçok örneklerine de raslarız. Aynı fonetik olayın Arap dilinde أرقان = یرقان , أد = يد , عس = يس “sarılık hastalığı”, أسن = یسن “kuyuda havasızlıktan baş dönmek” gibi benzeşik örnekleri çoktur². Bu değişime göre yavuz sözümüzün bu dile ve vokal niteliğinde bir boğaz sesiyle alınmış aşağıdaki şekillerini de görüyoruz :

V. — عویض -'avîş “katı, sert (yer), büyük felâket, garip, vahşi (söz)”, عووض -'avūş “süt vermez yavuz koyun”

عابس -'ābis, عبوس -'abūş “katı, kötü, sert, suratsız, kirli” [Bu kelimenin kökü olan عبس -'abis^a fiilinin sözlüklerde: یبس -ya-bis^a ile izah edilmesi gibi, yukarıda cabis ile benzerliğini incelediğimiz ve yavuz, âdi, aşağı anlamındaki عبس -cabis, عبس -cibs ile عبس -'ibs sözünün eşit gösterilmesi de aradaki birliğin açık bir tanığıdır. (Ak). هو عبس ای لئیم (Ls. VIII.° 3), عبس عليه الوسخ : یبس

* * *

Baştaki y’lerin Arap dilinde Türkçedeki gibi c, s, ş, d veya bir vokalle değişmiş örnekleriyle beraber bunların h, ħ, k gibi fonemlerle de söylenmiş birçok eşitleri vardır². Meselâ birleşik anlamlarda

¹ Bk. A. t. K. I. s. 330.

² Bk. A. t. K. I. s. 92, 203, 302, 339, 361.

kullanıldığını yukarıda gördüğümüz عابس -cabīs, ضبيس -zabīs, عابس -ābis kelimelerinin yanında خبيث -ḥabiṣ “pis, iğrenç, âdi, aşağı” خابث -ḥābiṣ “aşağı, kötü, hiyleci” gibilerini de biz bu söylenişte alınmış örneklerden sayıyoruz¹.

Bu kelimelerin basit kökü olan حَبّ -ḥabb “hiylekâr, dubaracı” ile ضَبّ -zabb sözünün aynı anlamda ve ikizli olarak kullanılması da aradaki birliği belirten bir tanık sayılabilir. Biz izahı ve karşılaştırılmaları uzun sürecektir bu çeşit kelimelerden burada bir tanesini kayd ile yetinerek *yabıs-yavuz* sözümüzün bu dile baştaki -y'nin atılmasıyla alınmış şekillerinden de birkaç örnek vermek istiyoruz :

Baştaki y'lerin düşmesiyle doğmuş örnekler :

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere Arap diline geçmiş y başlıklı kelimelerimiz, çokluk, birer müzari sanılmış ve başlarındaki y'lerin atılmasıyla bu dilde yeni yeni kökler çıkmıştır; nitekim başka dillerde de ödünç alma yoluyla girmiş kelimelerin buna benzer olaylarla değiştirilmiş şekiller aldığı görülmektedir. Katanov'un yazdığına göre Uranha Türkçesinde Moğolcadan geçmiş bir takım kelimelerin son heceleri atılmış bulunmaktadır. Meselâ Moğolca *sumun* “askerî bölük” kelimesi Uranha diline *sum* olarak geçmiştir. Buna sebep de *kum*, *ot* kelimelerinin “onun kumun aldım, onun otun söndürdüm” şeklindeki tasrifinde olduğu gibi Moğolcadaki bu *sumun* kelimesinin sonundaki *un* hecesini de sonradan getirilmiş böyle bir ek sanan Uranha'lar bunu atmış ve dillerine *sum* diye almışlardır. Yine Moğolca *sünezin* “ruh, can” kelimesinin sonundaki *zin* asıl hecesini “onun babasın, onun ebesin” de olduğu gibi bir izafet eki sanarak atmış ve dillerine *süne* şeklinde alarak kullanmışlardır. Katanov bunun Tatarcadan Moğolcaya geçmiş bir takım kelimelerde de başka türlü örneklerini kaydetmektedir².

Bu dil olayının Arap dilinde de çeşitli şekillerini görürüz. Araplar baştaki y'ler gibi vokalle başlayan birçok kelimelerimizi dillerine bu vokalleri kaldırarak almışlardır.

¹ خبيث -ḥabiṣ kelimesi anlamında çokluk, bunun bir ikizlemesi olarak kullanılan نبيث -nabiṣ de yukarıda geçen نب -nabiz gibi bunun n ile söylenmiş bir şeklidir ki bu kelimenin *yavuz* ile ilgisine bir tanık sayılabilir.

² URANHA DİLİ TETKİKLERİ, s. 128-129.

Meselâ افعال kipindeki birçok dörtlü mastarlarla bunun fiili olan افعال - af'al^a deki hemzeler, Türkçesinde aslî bir vokal olduğu halde, bunlar sonradan gelmiş bir önek sayıldığından başlarından kaldırılmış ve kalan unsurlar üçlü ve aslî kök sanılarak başka birçok kelimelerin öğretme kaynağı olmuştur; bununla beraber bu çeşit kelimelerin aynı anlamda bir hemze veya boğaz sesi halinde vokalli şekillerine de rastlanmaktadır¹.

Birkaç örnek :

غز -ğuzz “Oğuz (kabile)” غز -ğuzz “avurt=awuz” (Kaz. Kır.)² Türkçe *uguz* “safdil, ahmak” (Çağ. Ş. S.) kelimesi de³ yine bu dile غسس -ğuss “fikirsiz, aklı az” kılığında girmiştir (Ls. III. 33) ردى -radā “arttı, çoğaldı”=art-, arta- (Çağ. Rad.) [bunun أردى -ardā şekli de vardır].

ربى -rabā “üredi, arttı”=arbi- “büyüme, çoğalmak”, irba- “büyüme (yara)” (Kır. Yud.) [bunun vokalle alınmış şekilleri arasında أربع -arba'a “çoğaldı” kelimesi de böyledir. arbi-'nin geçişli şekli olan arbi- “büyütmek, kuvvetlendirmek” fiili de yine vokalin düşmesiyle ربت -rabt “büyütmek, beslemek” olmuştur].

رقى -raky “çıkma, yükselmek”=arkay- (Kır. Yud.).

لت -latt “ufatma, döğme, parçalamak”—ület- “bölme, dağıtma” (D. I. 184) ىلات -ilat- “kırmak, parçalamak” (Tub. Rad.) [yine bu لت -latt kelimesinin “ıslatma, bulama” anlamında da kullanılması Türkçe ülit- “ıslatma” (D. I.184)den gelmiştir;ni -tekim bizim üšet- “ayırma, dağıtma” (D. I. 182=uşat- (Tan. Tar) sözümüz bu dilde شت -şatt olduğu gibi, ufat- da فت -fatt olmuştur⁴.

¹ Bk. A. t. K. I. s. 59, 273, 299.

² PEDİRSEN, *agız* kelimesinin eski söylenişini *aguz olarak gösterir. Araplar *agız* kelimemizi *avurt* yerinde aldıkları gibi bunun Çuvaşça söyleniş olan *s'var*'ı da yine bu anlamda صوار -şivâr şeklinde kullanmışlardır (Bk. A. t. K. I. s. 348).

³ “Hamâkat: bir kimsenin aklı azalmak mânâsınadır ki *uguz* ve *bön* olmak tâbir olunur” (Ka. Ter.).

⁴ Türkçede *ufat* sözümüzün vokalsiz şekli olan *fat*-'dan gelen birçok Arapça köklerle yine bu dilde bunun vokalli söylenişiyile kullanılan kelimeler için Bk. AT. K. s. 149, 371, 382.

لم -lamm “toplamak, birleştirmek, ulamak-büyük topluluk”—
ulam “çok, fazla, bütün” (Koyb. Rad.), لملم -lamlam “toplanmış,
 yığın, yığın asker”¹=*ulam ulam* “grup, grup” (Os. Rad.)².

Arapçada yüzlerce benzeri bulunan bu kelimeler gibi asli şekli birer müzari sayılarak başlarından y’lerin kaldırılmasıyla tasrife uğramış sayılamıyacak kadar çok benzeri örneklere de raslarız. Bunlardan da birkaç tanesini kaydedelim :

يلغ -yalağ^u “yalar”=*yalga-* “yalamak” (D. III. 226) [bunun Divanda (يلقا) *yalwa-* söylenişinden de يلفأ -yalfa^u ve benzerleri³ çıkmıştır].

يلوح -yalūh^u, يلوع -yalū^u “parlar, aydınlar” = *yal-* “yanmak, alevlenmek” (D. III. 47), يالي- “parlamak” (Rad. Alt.).

يلفح -yalfah^u, يلفع -yalfa^u “yakar-, alevlendirir” = *yalaf* “alev” (Tar. Rad.) *yalabi-* “parlamak” (Os. Rad.) *yalpi-* (Der. Der. [bunların birçok eşitleri arasında يلف -yalif^u “yalabır (şimşek)” de böyledir. Aynı köke bağlı *yalaz*, *yalaza* “yalın, alev” (Der. Der.) kelimemiz de يالظع -yalza^udur,

¹ Bu kelimemiz Farsçaya da hem tek hem de ikizli olarak aynı anlamlarda الامل -ülām, الامل الامل -ülām üläm ve الامل الامل -ülüm, الامل الامل -ülüm üläm şekillerinde geçmiştir.

² Arapçada isim, sıfat gibi fiillerden de bu şekilde söylenen ikizlemeler pek çoktur. *kas* “gece” (Çuv. Paas). = كاسكاس -kaskās “çok karanlık gece”, -tam- “tutuşmak, yanmak” (Kır. Rad.), tamtur- “tutuşturmak, yakmak” (Uyg. V. G.), طمطام -tamtam “büyük ateş, yangın” (Ls. XV. 264). ساغ=سا “yağ” (Yak.) = صمغ صمغ -şağşağ^a, صمغ صمغ -şağşağ^a “yemeğe bol yağ koydu, başını bol bol yağladı”, كؤپ “küp” (D. I. 268) = كؤب -kubkub “küp gibi iri, yumru gövdeli adam”, كؤپ “çok” (D. I. 268, Kır. Yud. V. G.) = كؤب -kubküb “birikmiş toplu her şey”, اک, اک = عقق -ağ’ağ “aklı, karalı, alaca kuş, saksığan (Ka. Ter.).

³ Arapçada y başlıklı kelimelerimizden bazılarında, bu kelimelerde olduğu gibi, y’ler kök teşkilinde v olmuştur. *Yasak*, *yasag* kelimesiyle ilgili يازع -yāzi^c “yasakçı” kelimesi وازع -vāzi^c şeklinde de söylendiği gibi, bunun baştaki y-v’lerin kaldırılmasıyla kullanılan örneği de vardır (Bk. A. t. K. I. s. 331).

Bang’ın *yabiz* ile kökdeş bulunduğu ve Radloff’un da *yaman* ile eşit gösterdiği *yabal* “yaman, fena, fenalık, uğursuzluk, hastalık, bitkinlik” (Ver.) yine bu dilde وبال -vabāl “fenalık” şer, mazarrat, ağırlık, vahimlik, çetinlik” (Ls.) olmuştur. Bu kelimenin Arapçada mastar şekilleri arasında وبال -vabāl gibi ووبل -vubül da vardır ki bu da yine Türkçede *yobal*, *yobol* (Ver.) söylenişlerinin de bulunmasından ileri gelmiştir.

يلذع -yalza^u “yakar, yalınlanır” da bunun başka bir söylenişidir. Yukarıda *ulam ulam* sözümüzden gelen لَم -lamlam gibi bunun da لَظْلَظ -lazlāz “sıcak, yakıcı (gün)” şekli de vardır].

يرتم -yartim^u “parçalar” = *yartım* “parça, kısım” (Uyg. Caf.)

يرى -yarī “yalınlar, parlar, ateş çıkarır” (çakmak) = *yarı* “ışık vermek” (güneş) parlamak” (D. III. 62, İd. s. 92).

يغور -yağūr^u “yağdırır” = *yagur* “yağdırmak” (Uyg. Caf. s. 216. 5) *yağ*- fiilinin geçişli şekli olarak DivAN’da *yağıt*- gibi Uygurcada *yagur*- şekli de vardır.

يزيغ -yaziğ^u, يزوغ -yazuğ^u “şaşar, sapıtır, yanılır” = *yaz*- “yanılmak, hedeften sapmak” (D. III. 13), *yazuk* “hata, günah”, (D. III. 13) *yazık* (Der. Der.).

ينسخ -yansaḥ^u “kopya eder” = *yanzak* “resim, kopye”, *yanza* “benzemek” (Uyg. Rad.), yansı “taklit”, yansala- “kopye etmek, taklit etmek” (Os. Rad.) [ينزع -yanza^u “benzer, yansılar” şekli de bunun başka bir söylenişidir].

يلبق -yalbiḥ^u, يلبق -yalbuḥ^u “zarif, işgüzar olur, yakışır (elbise kendisine)” = *yalabık*, *yalabuk* “güzel, sevimli, yakışıklı, vücutça mütenasip, işgüzar, düzgün” (Der. Der.)¹.

Yüzlerce benzerini kaydedeceğimiz bu kelimeler, Arap dilinde birer müzari kipine uyduğundan baştaki *y*’leri sonradan eklenmiş sanılarak atılmış ve kalan kısım aslî kök kılığında bu dilde türlü türetme kaynağı olmuştur. Meselâ son misal olarak aldığımız يلبق -yalbiḥ^u fiilinden *y*’nin düşmesiyle لبق -labiḥ, لبيق -labiḥ “işgüzar, giydiği elbise kendisine yakışır”, لبقة -labikatun, لبيقة -labikatun “zarif, giyinip kuşanması, naz ve edası güzel, yakışıklı kadın” şeklinde sıfatlar çıkmıştır.

İşte birkaç örneğini gösterdiğim bu kelimeler gibi *y* ile başlayan *yavuz-yabis* sözümüz de bu dile böylece ve aşağıdaki şekillerde de geçmiş olarak görülmektedir :

¹ Arapçada üçlü mazi ve müzarilerin ortalarındaki hareketler çokluk, Türk vokalizmini temsil eder. Yukarıdaki fiillerde olduğu gibi iki türlü söylenişler de yine böyledir.

VI. — *يبوس* -yabīs^u “kibirlik gösterir, halkı incitir”
-yabūs^u “katı, sert, haşin olur”, *يبوذ* -yabuz^u “halka zulmeder,
 yavuzluk gösterir, fakirleşir, alçak gönüllü olur”¹.

يبؤس -yab’us^u, *يبأس* -yab’as^u, *يبئس* -yab’is^u LİSAN-ÜL-ARAB-
 ın izahına göre kökün esas anlamı katılık, çetinlik olduğundan bu
 fiillerden birincisi: yiğitlik ve savaşmada yavuzluk, ikinci ve üçüncü-
 sü de: yoksulluk, zavallılık veya kötü durumda olmak bakımından
 yavuzluk anlatmaktadır.

Bu fiillerin birleşik köküne bağlı olup Mekke’lilerce *بيس* -bīs^a
 şeklinde söylenen (Ls. VII. 318) ve Kur’an’da kırk yerde geçen
بيئس -bi’s^a kelimesi eski yazma Kur’an tercümelerinde hep *yavuz*
 sözüyle izah edildiği gibi, Kaşkarlı Mahmut da DİVAN’ında *yavuz*
 sözüme karşılık olarak bu kelimeyi kullanmaktadır (I. 79).

* * *

yavuz-yabīs sözüme olduğu gibi *yawlak*, *yavlak*, *yablak* da bü-
 tün bu söylenişleriyle Arap diline çeşitli şekillerde girmiştir. Bunların
 yine yukarıdaki kelimelerde görüldüğü üzere başlarındaki *y*’lerin
 düşmesiyle doğmuş örneklerinden burada bir tanesini gösterelim :

فليق -falīk, *فلقا* -falqā “âfet, felâket-şaşılacak, acaip şey”.

Yukarıda incelediğimiz üzere *yaman* ile aynı anlamda ortaklığı
 olan *yavlak* kelimesi: garip, acaip, tuhaf yerinde de kullanılmaktadır.

Yavlak kökiyle ilgili *yavsi* kelimesi de: yabancı, tuhaf şey demek-
 tir (R. Rad.). *yablak-yawlak* kelimesinin her iki dilde bu anlamlarda
 kullanılması da bunun *yaban* ile birleşik bir kavramdan doğduğunu
 belirten bir tanık sayılabilir. Arapçada yabancı anlamına gelen *غريب*
 -garīb kelimesi (Ls. II. 132, 2, 140. 7): tuhaf, acaip şey de demektir:
 alışkın olmadığımız nesnelere bize yabancı gelmesi gibi, garip ve
 tuhaf görünmesi de pek tabiidir. *Yaprak-yafraq* (Çağ. Ş. S.) sözüme-
 den çıkmış *ورق* -varak kelimesinden *أورق* -’avraq^a “yapraklandı,
 yaprak çıkardı” gibi, *فليق* -falīktan gelen *أفلق* -’aflak^a fiili de:
 yaman, şaşılacak iş yaptı” anlamındadır. Bunun sıfatı olan *مفلق*

¹ ذ (z), z, s değişimleri için Bk. A. t. K. I. s. 212-216.

-muflik meselâ bir şair veya sanatkâr hakkında: “yaman, yavlak” yerinde kullanılırken (Ls. XII. 187) yine aynı kökten gelmiş مفلق -miflâk kelimesi Türkçesindeki aslî anlamıyla: “kötü, alçak, âdi” demektir.

NOT : Bu yazıdaki Arapça kelimelerin transkripsiyonunda son-
daki harfler, vakıf halinde, yâni harekesiz olarak gösterilmiştir.

Bu yazıda başvurulan bazı kaynakların kısaltmaları :

Ak.	Akrab ul-Mavârid (Arapça Sözlük)
A. Der.	Ana Dilden Derlemeler
A. T. K.	Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu
B. L.	Bahcat ul-Lügât. Budapest. (Çağatayca sözlük).
B. T. L.	Büyük Türk Lügâti. Hüseyin Kâzım Kadri
D.	Divanü Lügât-it-Türk
Der. Der.	Söz Derleme Dergisi
İd.	Al-İdrâk Li-Lisân il-Atrâk
Ka.	Kamus (Arapça sözlük)
Ka. Ter.	Kamus tercümesi
Ls.	Lisan ul-Arab (Arapça sözlük)
Muh.	Hilyat ul-İnsan va Halbat ul-Lisân (İbn-ü-Muhannâ)
Paas.	Paasonen (Çuvaşça sözlük)
Rad.	Versuch eines Wörterbuch Türk Dialekti
Ş. S.	Şeyh Süleyman (Çağatayca sözlük)
Tan. Tar.	Tanıklariyle Tarama Sözlüğü
Tuh.	at-Tuhfet uz-Zakiyya
Ur. Kat.	N. Katanoff (Uranha Sözlüğü)
Uyg. Caf.	Caferoğlu (Uygurca Sözlüğü)
V. G.	Von Gabain Grameri (Glosar)
Ver.	Verbitskiy (Altay-Aladağ sözlüğü)
Yak.	Pekarskiy (Yakutça sözlük)
Yud.	Yudahin (Kırkız Sözlüğü)